

Középkori magyar királyi pecsétek

Készítette: Almási Tibor

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szeged, 2020

Középkori magyar királyi pecsétek

Tartalomjegyzék

- 1. A középkori magyar királyi pecsétek*
- 2. Nagypecsét, felségpecsét, országpecsét*
- 3. Gyűrűspecsét*
- 4. Titkos pecsét*
- 5. Középpecsét*
- 6. Bírói pecsét*

Miről szól ez a lecke?

A lecke bemutatja a középkori Magyarországon használt királyi pecsétek típusait. A leckéből megismerheti a királyi hatalomgyakorlásnak a mindennapi hivatali életben történő megnyilvánulását, illetve az egyes pecséttypusok funkcionális elkülönülését.

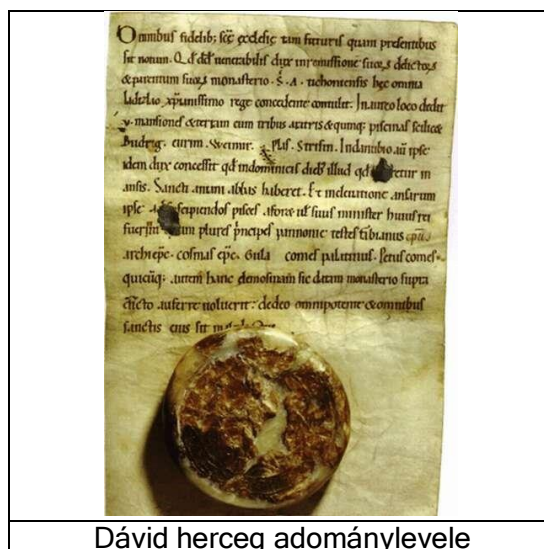
A tananyag feldolgozásának időigénye hozzávetőleg 40 perc. Az elsajátítást segíti, ha az egyes fejezetek legfontosabb információit jegyzetben rögzíti.

1. Középkori magyar királyi pecsétek

A magyarországi pecséthasználatban mindvégig kiemelkedő jelentőséggel rendelkeztek a **királyi pecsétek**. Hogy ez miért volt így, annak összetett, sok vonatkozásban a pecsétteni vetületeken kívül eső magyarázata van. Itt most mindössze azt a mozzanatot célszerű kiemelni, ami a Magyar Királyság archaikus berendezkedésében, tehát a Szent István által létrehozott uralmi rendszerben a királyi hatalom úgyszólván példátlan hatékonyságú központi erőösszpontosításában ragadható meg. Árpád-házi uralkodóink lényegében a XIII. század elejéig kikezdehetetlen szilárdsággal tartották kontroll alatt országuk egész élettevékenységét. Belátható, hogy az igazgatás írásbeliségben jelentkező megnyilvánulásai tekintetében – bármilyen szerény volumenben is jelentkezett az eleinte – az eszköztár részét képező **királyi pecsét** iránt is kifejeződött a társadalom részéről a **feltétlen és kizárólagos elfogadottság**, illetve tekintélytisztelet, hiszen abban – ritka használata mellett és ellenére is – a **királyi akarat egyértelmű kifejeződését látták**. Eleinte nem is élt senki más pecséthasználattal, és a **magántermészetű intézkedések alkalmankénti lejegyzésekor a királyi pecsétet törekedtek igénybe venni**, ahogyan ezt a gyakorlatot Dávid herceg tihanyi adománylevele még a XI. század végén is jól érzékelteti. **Az Árpád-kor idején királyaink kétféle pecsétet használtak, nevezetesen nagypecsétet és gyűrűspecsétet.**

Jegyzet:

erős központi, királyi hatalom → a királyi pecsét = királyi akarat → a pecsét feltétlen elfogadása
királyi pecsétes magánoklevelek – pl. Dávid herceg tihanyi adománylevele

Dávid herceg adománylevele

2. Nagypecsét (*sigillum magnum*), felségpecsét (*sigillum maiestatis*), országpecsét (*sigillum regni*)

Az első és sokáig legfontosabb királyi pecséttel kapcsolatban többféle megnevezéssel találkozhatunk, noha lényegében magáról „a pecsétről” volt szó, így sokáig szinte fölösleges volt jelzővel ellátni. Mindenek feletti jelentősége leginkább az országpecsét kifejezésben hangsúlyozódik, amely fogalom a késő középkor azon állapotát tükrözi, amikor az egykori nagypecsét már erősen függetlenedett a király személyétől, és használatának a rendi alkuk szabtak kereteket. A felségpecsét megjelölés egy korábban fennálló helyzetet tükröz, és e pecsétnek a királyi akaratot megtestesítő hatalmi eszköz jellegét érzékelteti. A nagypecsét fogalom a méretére utal, ami olykor a 10 cm-t közelítő vagy olykor azt is meghaladó nagyságot jelentett. Minthogy 1526 előtti történelmünknek mindig is a legfontosabb pecsétjéről van szó, kezelése az udvari írásbeliséget bonyolító szerv mindenkori vezetőjének a hatáskörébe tartozott. Ezt a szerepet a XII. század végéig a kápolnaispán, majd pedig a kancellár, illetve az alkancellár, végül a főkancellár töltötték be. Ők voltak a nagypecsét lenyomó eszközének/eszközeinek az őrzői, és a használattal kapcsolatos felelősséget is minden tekintetben ők viselték. E pecsét a XIII. század elejétől végig kettőspecsét volt, előlapján a király ábrázolásával, hátlapján pedig a címerével. Az írásbeli ügyintézés előtérbe kerülésével a kormányzati döntések, a legfelsőbb irányítást ellátó királyi tanács által hozott határozatok írásba foglalásakor ez a pecsét került a kiállított oklevelekre. Ahogy az államélet fejlődése a hatalomgyakorlás osztott felelősségének gondolataig és gyakorlataig eljutott, majd rendi jellegű kontrollokat épített a rendszerbe, a megváltozó helyzet a nagypecsét használati jogosultságában is kifejeződött. A király és a királyi tanács közötti kormányzati felelősség kettőssége a pecséthasználatban úgy tükröződött, hogy legfőbb hatalomgyakorló tényezőkként megosztották egymással a nagypecsét két oldala fölötti rendelkezési jogosultságot. Értелеmszerűen ezzel a nagypecsétnek megszűnt a királyi akaratnyilvánítás egyértelmű kifejezését hordozó jellege.

Jegyzet:

elnevezések:

nagypecsét (*sigillum magnum*), felségpecsét (*sigillum maiestatis*), országpecsét (*sigillum regni*)

az elnevezések jelentése, eredete: (Egészítse ki!)

nagypecsét:

felsőpecsét:

országpecsét:

3. Gyűrűspecsét (*sigillum anulare*)

Az Árpád-kor kezdő időszakától folyamatosan dokumentálható létezésű pecsét, amely a király ujján hordható gyűrűvel készített lenyomatok formájában mutatja szerepét a királyi pecséthasználatban. Mérete nemigen haladja meg a másfél centimétert. Hogy már Szent István idején is használták, arról a veszprémi püspökség javára intézkedő 1009. évi veszprémi adománylevél megerősítő formulája vall, amely szerint az irat a király gyűrűspecsétje által nyert hitelesítetést. Miként a maga valóságában ez az oklevél, úgy a pecsétlenyomat sem maradt fenn. **Az első királyi gyűrűspecsét lenyomatát III. István király idejéből ismerjük az 1160-as évekből.** A gyűrűspecsét a király számára mindig kézközelben volt. Számos esetben frissen elkészülő oklevelek ellenőrzésének végrehajtását nyugtázták úgy az uralkodók, hogy az irat pecsétképébe belenyomták a maguk pecsétgyűrűjét, és annak ábrája ottmaradt a lenyomatban. Méretük miatt ezeken a pecséteken jellemzően hangsúlyosabb az ábra, és nincs is mindig felirat. **Bizalmas és magánjellegű iratok készítésekor általában ennek használatára szorítkoztak királyaink.** Az Árpád-korban külön szolgálatteljesítő állt a király rendelkezésére kezeléséhez, a kancellária létrejöttét követően pedig hosszú időn keresztül a kápolnaispán, majd pedig a különleges jegyző látott el az udvarban ilyen feladatokat. Az 1220-as években, amikor IV. Béla ifjabb király apja hatalmát korlátozó szerepet gyakorolhatott, gyűrűspecsétjének II. András király pecsétjeibe helyezett lenyomatával láttamozta és ellenjegyezte az apai intézkedéseket. **Ahogy a nagypecsét a hatalommegosztás intézményesülő technikáinak kialakulásával fokozatosan mindinkább állampecsétté, országpecsétté vált, a királyi akaratnyilvánítás kifejezésének legtisztább és legközvetlenebb eszközeül a királyi gyűrűspecsét, majd pedig a királyi titkos pecsét szolgált.** Nagy Lajos király idejében a XIV. század ötvenes, hatvanas éveiben különösen élénk volt a használata iratok megpecsételésében.

Jegyzet: (Egészítse ki!)

latin név: sigillum anulare

fizikai jellemzők: kis méretű (kb. 1,5 cm),

fennmaradása:

használata:

4. Titkos pecsét (*sigillum secretum*)

I. Károly – másként Károly Róbert – király az ország egységének helyreállítását követően számos kormányzati reform révén konszolidálta a királyi hatalmat. Reformjai érintették a kancelláriát, szorosabban pedig az udvari írásbeliségben használatos pecségeket is. Megtartotta a korábbi kétfajta királyi pecsétet, de két további újat is bevezetett. Ezek egyike a titkos pecsét volt, amelynek kezelését a titkos jegyző látta el. Meglétére vonatkozóan az első adat az 1330-as évekből maradt fenn. Félévszázad elteltével a titkos pecsét köré szerveződő iroda – majd kancelláriai osztály – alapját fogja képezni az 1370-es évek kancelláriai reformjában az önálló titkos kancellária felállításának, élén a titkos kancellárral. Hamarabb volt tehát titkos pecsét, mint titkos kancellária, ami arra utal, hogy az igazgatásszervezésben az intézményi tagozódás finomodása nemegyszer egy-egy használatba került pecsét frekvenciájának eredményeképpen következett be.

Jegyzet: (Egészítse ki!)

latin név:

I. Károly kancelláriai reformja:

fennmaradása:

használata:

A pecsétgyűrűnek hitelesítő szerepük ma már nincs, de divatos ékszerek.

5. Középpecsét (*sigillum mediocre*)

A másik pecsét, amely I. Károly kormányzati reformjai következtében jelent meg a királyi udvarban, a királyi középpecsét volt. Az új pecsét felügyelete a királyi kápolnaispán felelősségébe került. A királyi kápolna ennek révén továbbra is a kancelláriától függetlenül tevékenykedő önálló írószervként működhetett az udvarban, kiadványainak hitelesítő eszköze pedig a királyi középpecsét lett. Nyilvánvaló, hogy a nagy forgalmú udvarban mindennapos igényként merült fel közhitelű iratok kiállítását. E napi szükségletek kielégítése viszont vállalhatatlan teherként gátolta és zavarta volna a kormányzati oklevelek előállításának feladatait teljesítő kancellária működését. Múltja, hagyományai és gyakorlata alapján a királyi kápolna kiválóan alkalmasnak bizonyult ilyen szerep ellátására. **Olyan feladatkörnek tett eleget, amelyhez hasonlót az országban a hiteles helyek láttak el. Az 1370-es évek újabb Anjou-kori kancelláriai reformja ugyan módosította a kápolna e tekintetben gyakorolt feladatkörét, és elsődlegesen a királyi bíróságokat felkeresők panaszainak adminisztrálásában juttatott szerepet számára, de a középpecsét használata a királyi kápolnában csaknem a Zsigmond-kor végéig fennmaradt.**

Jegyzet: (Egészítse ki!)

latin név:

megjelenése:

használata, funkciója:

kapcsolódása a kancelláriai reformhoz:

Ajánlott olvasmány:

Marosi Ernő: A magyar Anjouk és Zsigmond király felségpecsétjei. In: *Ars Hungarica* (41) 2015/2 134-158.

<http://real-j.mtak.hu/6090/4/ArsHungarica2015.2.pdf>

További tájékozódáshoz pedig ugyanott:

Kerny Terézia: „Dupplici sigilli nostri authentici munimine”. A középkori magyar uralkodói pecsétek kutatástörténetének vázlata 173-221.

6. Bírói pecsét (*sigillum iudiciale*)

A királyi pecsétek sorában a legutolsónak a bevezetésére csak a XV. század közepén, V. László uralkodása idején került sor, és ez volt az uralkodó külön bírói pecsétje. Érdekességként megjegyezhető, hogy míg az előző négyféle királyi pecsét mindig vörös színű viaszból készült lenyomatokban kapott formát, addig a királyi bírói pecsétnek sárga volt a színe.

Általános megjegyzésként kívánczik a királyi pecsét típusokhoz, hogy azok egy-egy fajtájából egyidejűleg több példány is rendelkezésre állt, különösen az írásbeliség volumenének a XIV. századra kiteljesedő időszakában. Ettől függetlenül természetesen egymásutániségben is számba lehet venni egy-egy uralkodó azonos fajtájú pecsétjeit, mert a hosszabb uralmi időszakok alatt rendre sorkerült pecsétek megújításaira, pecsétcserékre. **A több típusú, több fajtájú pecsétek egyidejű megléte a királyon kívül más pecséttulajdonosokra egyébként kevésbé volt jellemző.** Rendelkezünk ugyan olyan ismerettel, hogy az esztergomi érseknek például volt külön nagy-, gyűrűs- és titkos pecsétje, ez azonban korántsem mondható általánosnak. **A többség sokkal inkább csak egyetlen pecsétet használt.**

Jegyzet: (Egészítse ki!)

latin név:

megjelenése:

fizikai jellemzők:

használatának jellemzői:
